

ISSN 1453-0961

0 2 4 0 1

9 771453 096100

ERDÉLYI MÚZEUM | 2024 | 1.

ERDÉLYI MÚZEUM

LXXXVI.
KÖTET
2024.

1
FÜZET

AZ ERDÉLYI MÚZEUM - EGYESÜLET KIADÁSA | KOLOZSVÁR

A GYERGYÓI MISSZÁLE | 3

VINGÁRTI HORVÁT JÁNOS PÁLYAKÉPE | 34

AZ ERDÉLYI FEJEDELEMSÉG KIALAKULÁSA ÉS
NEMZETKÖZI MEGÍTÉLÉSE A DINASZTIKUS
KÜLPOLITIKA TÜKRÉBEN (1526–1576) | 49

BÁTHORY ISTVÁN KÍSÉRETE 1572. ÉVI
SZÁSZFÖLDI LÁTOGATÁSA IDEJÉN | 63

REFORMÁTOROK MŰVEI A SEGESVÁRI EVANGÉLIKUS
GIMNÁZIUM KÖNYVTÁRÁBAN | 90

AZ ERDÉLYI ÉS MAGYARORSZÁGI RENDEK
KONFÖDERÁCIÓJA BÁTHORY GÁBOR FEJEDELEMSÉGE
IDEJÉN | 104

TÁRSADALMI-GAZDASÁGI ÉS DEMOGRÁFIAI
KÜLÖNBSÉGEK STATISZTIKAI VIZSGÁLATA
A 18. SZÁZADI ERDÉLYBEN | 119

KOLOZSVÁRRÓL A MAGYAR NEMZETI BANK
VEZETŐSÉGÉBE. DR. JUDIK JÓZSEF (KOLOZSVÁR,
1891 – BUDAPEST, 1951) PÁLYÁJA | 142

ERDÉLYI MÚZEUM

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület bölcsészettudományi és társadalomtudományi folyóirata
A folyóirat CNCS B és ERIH PLUS akkreditációs minősítésekkel rendelkezik.

Felelős szerkesztő Varga P. Ildikó

Szerkeszti Fejér Tamás, Papp Kinga (szerkesztőségi titkár), Tánczos Vilmos,
Varga P. Ildikó, Veress Károly

A szám szerkesztője Fejér Tamás

Szerkesztőségi tanácsadók Barta János, Domokos Johanna, Egyed Emese,
Gebei Sándor, Konrad Gündisch, Kovács András, Kovács Magdolna, Mohay Tamás,
Monok István, Nyíró Miklós, Olay Csaba, Szakolczai Árpád

Korrektor András Zselyke

Szerkesztőség:

Cluj-Napoca/Kolozsvár, str. Napoca/Jókai u. nr. 2. szám, etaj I. em.

Telefon/Fax: +40 264 595 176

Postacím: 400750 Cluj-1. C.P. 191, România

E-mail: titkarsag@eme.ro

www.eme.ro/erdelyimuzeum

A lap megjelenését támogatta:

Felelős kiadó Biró Annamária

ISSN 1453-0961

A lapszám DOI-száma: <https://doi.org/10.36373/em-2024-1>

Grafikai- és műszaki szerkesztés: IDEA PLUS (Könczey Elemér, Fazakas Botond)

Készült a kolozsvári IDEA nyomdában

Felelős vezető Nagy Péter igazgató

TARTALOM

TANULMÁNYOK

CZAGÁNY ZSUZSA: A Gyergyói misszále.	3
FARAGÓ DÁVID: Vingárti Horvát János pályaképe	34
HÁMORI NAGY ZSUZSANNA: Az Erdélyi Fejedelemség kialakulása és nemzetközi megítélése a dinasztikus külpolitika tükrében (1526–1576)	49
GÁLFI EMŐKE: Báthory István kísérete 1572. évi szászföldi látogatása idején (Egy fölöttébb szükséges kora újkori archontológia margójára).	63
ŐSZ SÁNDOR ELŐD: Reformátorok művei a Segesvári Evangélikus Gimnázium könyvtárában	90
LÁSZLÓ ANDOR: Az erdélyi és magyarországi rendek konföderációja Báthory Gábor fejedelemsége idején	104
DEMETER GÁBOR–TOMPA LÁSZLÓ: Társadalmi-gazdasági és demográfiai különbségek statisztikai vizsgálata a 18. századi Erdélyben	119
BUZA JÁNOS: Kolozsvárról a Magyar Nemzeti Bank vezetőségébe. Dr. Judik József (Kolozsvár, 1891 – Budapest, 1951) pályája	142

SZEMLE

HEGYI GÉZA: Paradigmaváltó könyv a középkori magyar joggyakorlatról	156
FEJÉR TAMÁS: A Magyar Udvari Kancellária működése és személyzete a kora újkorban	163
GÁLFI EMŐKE: Hunyadi Ferenc és latin nyelvű költeményei	171
KELEMEN KÁLMÁN-LÓRÁNT: Pénzverés és pénzürtékek a 16–17. századi Magyarországon és Erdélyben.	175
IZSÁN CSABA: Újabb tanulmányok Biharország történetéről	180
SIPOS GÁBOR: Szemelvények Erdély történetéből franciául	184
FEHÉR ANDREA: Anyává válni	188
PÁL JUDIT: A dualizmuskori magyar parlamenti élet új szempontú elemzése	193

IN MEMORIAM

SIPOS GÁBOR: Búcsú Keserű Bálinttól	199
---	-----

EGYESÜLETI KÖZLEMÉNYEK

BITAY ENIKŐ: Elnöki tájékoztató az Erdélyi Múzeum-Egyesület 2023. évi tevékenységéről	202
BOGDÁNDI ZSOLT: Jelentés az Erdélyi Múzeum-Egyesület és az EME Jakó Zsigmond Kutatóintézet 2023. évi tevékenységéről	215

BUZA JÁNOS

Kolozsvárról a Magyar Nemzeti Bank vezetőségébe. Dr. Judik József (Kolozsvár, 1891 – Budapest, 1951) pályája¹

Judik József a kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetemen² kiváló eredménnyel lett jogászdoktor 1914-ben, a következő évben kitüntetéssel³ avatták az államtudományok doktorává. Mestere, később a katedrához vezető útjának egyengetője, Navratil Ákos professzor⁴ volt. Egyetemi tanulmányait követően, a háborús körülmények ellenére kedvezően indult a pályája, bírósági alkalmazott lett, majd az 1916/17. tanévben állami ösztöndíjjal közgazdasági tanulmányokat folytatott Berlinben. Az „imperium átvétele” után talált ugyan munkát, de 1920 őszén áttelepült Budapestre, korabeli szóhasználatlal élve repatriált.

Banktisztviselőként Magyarország fővárosában köszöntött rá a családi boldogság, 1921-ben házasságot kötött az ugyancsak kolozsvári Imre Ilonával. 1922-ben azonban megvált a Magyar–Olasz Banktól, s jó két esztendeig ügyvédként tevékenykedett.

1 | Jelen tanulmány a Magyar Numizmatikai Társulat szervezésében 2013. szeptember 17-én elhangzott előadás rövidített, jegyzetekkel ellátott változata. A felelősség áthárítási szándéka nélkül mondok köszönetet barátaimnak és kollégáimnak, akik észrevételeikkel, javaslataikkal és tanácsaikkal segítették tanulmányom megformálását: prof. dr. Meyer Dietmar, prof. dr. Gebei Sándor, prof. dr. Gecsényi Lajos, prof. dr. Pályi Gyula, dr. Varga Júlia. Tisztelettel említem meg dr. Bekker Zsuzsa (1941–2015) tanszékvezető egyetemi tanár nevét.

Számos közintézmény vezetőit és munkatársait illeti köszönet: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest Főváros Levéltára, Egyetemi Könyvtár és Levéltár (ELTE), Országos Széchényi Könyvtár, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Magyar Nemzeti Bank Könyvtára, Budapesti Corvinus Egyetem Egyetemi Könyvtára, Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár.

2 | A felsőoktatási intézmény történetére lásd Gaal György: *Az erdélyi tudományosság fellelője. A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem alapításának 150. évfordulójára*. EME, Kvár 2022. 284.

3 | Judik József – mellékletként közölt – önéletrajza tartalmazza pályafutásának 1932-ig terjedő fontosabb adatait. Az önéletrajz dr. Judik József magántanári kérelmének egyik melléklete. ELTE, Egyetemi Levéltár, a Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kara Dékáni Hivatalának iratai, 7/c-7. (A továbbiakban ELTE Lt., a PPTE Jog- és Államtudományi Kara Dékáni Hivatalának iratai, 7/c-7).

4 | Navratil Ákos (1875–1952) a Nemzetgazdasági és Pénzügyi Tanszék vezetője 1905–1918 között, illetve dékán volt 1915–1916-ban. Gaal György: *i. m.* 106, 109. Navratil Ákos pályájára, kiemelkedően eredményes tudományos tevékenységére lásd Hild Márta: *Bevezető Navratil Ákos válogatott tanulmányaihoz*. In: Navratil Ákos: *Régi igazságok és új elméletek a közgazdaságtanban*. A bevezetőt írta és a szövegeket válogatta Hild Márta. Aula, Bp. 2007. (Magyar Közgazdasági Klasszikusok) VII–XLVII.

Buza János (1939) – történész, ny. tszv. egyetemi tanár, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, janos.buzadr@gmail.com

<https://doi.org/10.36373/em-2024-1-8>

Szakmai szempontból fordulópontot hozott számára az 1925. esztendő, ekkor lett az alig egyéves Magyar Nemzeti Bank⁵ tisztviselője. Bár a dr. Imrédy Béla vezette Közgazdasági, Tanulmányi és Statisztikai Osztály⁶ bővelkedett feladatokban, szak tudományos publikálásra is nyílt lehetőség. Judik József nem volt kezdő e téren, s a folytatás sem maradt el, 1918–1947 között 12 közleményét, illetve tanulmányát jegyzi a Közgazdasági Szemle⁷ adattára, ennél azonban jóval többször írt a lapban, ugyanis az ismertetett könyvek és a folyóiratcikkek jegyzékét nem tartalmazza a repertórium. Ezen túlmenően publikációs tevékenysége azért is szélesebb körű, mert számos szaklapban és újságban jelentek meg írásai.

Berlini tanulmányútja során keltette fel érdeklődését az a hosszan tartó és heves vita, amelyik Knapp strassburgi professzor *A pénz állami elmélete* című kötete körül⁸ bontakozott ki. Knapp és elvbarátai, illetve későbbi követői arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a pénz értéke független az anyagi mivoltától, az értéket az állam proklamálja; határozata közzététel révén válik érvényessé és ismertté. A történeti múlthoz ragaszkodó, a fémpénzek világából induló ellentábor – kiváltképpen a numizmatika számos művelője – viszont a pénz értékét a veret nemesfém tartalmából vezette le.

Knapp híveit, az állam által megszabott névérték alapján állókat *nominalistáknak*, illetve a „*chartal*” (értékjegy) nyomán a *chartalizmus* követőinek⁹ nevezték. Ellenlábasaik, a pénz nemesfémértékének elsődlegességét vallók a *metalizmus* elkötelezettjei, a veret arany-, illetve ezüsttartalma – „belső értéke” (*valor intrinsecus*) – nyomán a

5 | A Magyar Nemzeti Bank alapításának nemzetközi és belföldi előzményei. (Szerzők: Péteri György [501–538. o.], illetve Pécsi Vera [539–566. o.]). In: *A Magyar Nemzeti Bank története*. I. Az Osztrák Nemzeti Banktól a Magyar Nemzeti Bankig 1816–1924. Szerk. Bácskai Tamás. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1993. (A továbbiakban MNB története I.). A sokrétű és szerteágazó szakirodalom évtizedek óta tükröződik a tananyagokban is, pl. Berend T. Iván–Szuhay Miklós: *A tőkés gazdaság története Magyarországon 1848–1944*. Kossuth–Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1973. 211–217; Honvári János: A háború utáni új feltételek. Trianon gazdasági következményei. In: *Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig*. Szerk. Honvári János. Nyolcadik kiadás. Aula, Bp. 2003. 315–351.

6 | Az osztály feladatkörét Judik később így összegezte: „A jegybankok tanulmányi osztályainak működése nemcsak a külföldi események figyelemmel kísérésére szorítkozik. Ez osztályoknak általában az a feladatuk, hogy figyelemmel kísérjenek minden olyan, akár belföldi, akár külföldi fejlődést, amely a jegybankpolitika irányításánál tekintetbevétel igényel, és erről a jegybank vezetőségét tájékoztassák. Feladatuk továbbá olyan közgazdasági és pénzügyi kérdések tanulmányozása, amelyekben a jegybanknak állást kell foglalnia. Ilyen módon a tanulmányi osztályok működése meglehetősen szerteágazó tevékenységet ölel fel és valamiképpen középúton halad az elméleti közgazdasági kutatás és a gyakorlati gazdaságpolitika között.” Judik József: *A Magyar Nemzeti Bank tevékenységének külföldi vonatkozásai*. In: *Közigazgatásunk nemzetközi kapcsolatai*. A VI. közigazgatási továbbképző tanfolyam előadásai. Közzéteszi Keresztes-Fischer Ferenc. Szerk. Mártonffy Károly. Magyar Királyi Állami Nyomda, Bp. 1941. (A Korszerű Közszolgálat Útja 12.) 830–840. 833.

7 | *A Közgazdasági és Közigazgatási Szemle és a Közgazdasági Szemle repertórium* (1893–1949). Összeállította Hernádi László Mihály. Pécs 2006. <https://mek.oszk.hu/05300/05347/html/hernadikozgazdasagiszemle.htm> (utolsó megtekintés: 2024. 01. 20.).

8 | Georg Friedrich Knapp: *Staatliche Theorie des Geldes*. Duncker & Humblot, Leipzig 1905. Vö. Judik József: Knapp elmélete és a pénzérték problémája. *Közgazdasági Szemle* 42. évf. 1918. (A továbbiakban Judik: *Knapp elmélete*) 185–197.

9 | Részben Judik nyomán: Buza János: A „chartalizmus” numizmatikai kritikája. *Numizmatikai Közlöny* CXII–CXIII. évf. 2013–2014. 201–204.

valorista jelzõt kapták. Knapp jogi, jogtörténeti álláspontjával szemben Judik szerint a „pénzérték problémája azonban éppen úgy, mint minden értékprobléma, gazdasági probléma, amely egy jogi elméletnek nem képezheti tárgyát”.¹⁰

A folytatódó vita¹¹ során egyesek már az arany temetését valószínűsítették, de az I. világháború alatti és utáni – a vesztes országokat kiváltképpen sújtó – pénzromlás egyre inkább az arany iránti érdeklõdést keltette fel.

Magyarországon sem történt másként, az erõsen inflálódott korona¹² stabilizációja külföldi segítséggel¹³ valósult meg, majd az 1925. évi törvényalkotás¹⁴ értelmében a pengõ aranyalapú valuta lett, s 1927. január 1-tõl vált törvényes fizetõeszközzé.

Röviddel a pengõ bevezetését követõen a Magyar Közgazdasági Társulat márciusi ülésén Judik József *Az aranykérdés* címen¹⁵ tartott elõadást. A világ aranykészletének és az arany árának figyelembevétele után a valuta stabilitását tartva szem elõtt arra a következtetésre jutott, hogy „az aranyvaluta intézménye korlátok közè szorítja a bankpolitikát és ezzel együtt az áringadozások lehetõségét. Miután ilyen korlátok valamennyi aranyvalutájú országban érvényesülnek, ezáltal az összes aranyvalutájú ország árszínvonalai kapcsolatba kerülnek egymással. ... az aranyvaluta intézménye önmagában az áringadozások számára elég teret enged és pedig részben azért, mert azok a korlátok, amelyeket az aranyvaluta a bankpolitika számára statuál, meglehetősen tágak, részben pedig azért, mert az aranykereslet és aranykínálat közötti viszonyban végbemenõ változások folytán ezek a korlátok maguk is változhatnak: túgulhatnak vagy szûkülhetnek. Ezeknek az áringadozásoknak az elhárítása [...] elsõsorban a bankok, különösen pedig a jegybankok feladata, amelyek kamatláb-politikájukkal, valamint a hitel terjedelmének egyéb eszközökkel való szabályozása által elérhetik a monetáris okból eredõ áringadozásoknak a minimálisra való redukálását. *Az árszínvonal stabilitását az aranyvaluta automatice nem biztosítja*”.¹⁶ Azt azonban továbbra is szükségesnek tartotta, hogy a jegybankok kellõ aranykészlettel rendelkezzenek.

Végül bírálat tárgyává tette azokat a javaslatokat, amelyek az aranytermelés korlátozására irányultak, illetve a bimetallizmushoz való visszatérést szorgalmazták. „Az ezüstnek az arannyal való egyenjogúsítása [...] többé-kevésbé magával hozná azokat a bajokat, amelyek a két fém közötti értékarány fenntartásának nehézségébõl származnak s amelyektõl alig egy félszázaddal ezelõtt szabadult meg az emberiség.”¹⁷

A pénzügyi stabilizációt, majd a pengõrõl szóló törvény elfogadását követõen *hitelképessé vált* a megcsonkított, jóvátételre kötelezett, tõkeszegény Magyarország.

10 | Az eredetiben nem kiemelt, vö. Judik: *Knapp elmélete* 197.

11 | A könyvtárvnyira duzzadt vitaanyag kitûnõ összefoglalására lásd Melchior Palyi: *Der Streit um die Staatliche Theorie des Geldes. Schmollers Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft* 45. évf. 1921. 533–578, 649–694. [Melchior Palyi = Pályi Menyhért (Budapest, 1892–Chicago, 1970)].

12 | Pogány Ágnes: *Az Osztrák-Magyar Bank felszámolása. A Magyar Állami Jegyintézet tevékenysége, 1920–1924.* In: *MNB története I.* 413–499.

13 | Sz. Ormos Mária: *Az 1924. évi magyar államkölcsön megszerzése.* Akadémiai, Bp. 1964. (Értekezések a Történeti Tudományok Köreibõl. Új Sorozat 32.); Péteri György: *i. m.* 527–531, 573–577.

14 | „XXXV. törvénycikk a pengõérték megállapításáról és az ezzel összefüggõ rendelkezésekrõl.” *Magyar törvénytár. 1925. évi törvénycikkek.* Jegyzetekkel ellátta Térfy Gyula. Franklin-Társulat, Bp. 1926. 271–281.

15 | Jegyzetekkel ellátott változatára lásd *Közgazdasági Szemle* 51. évf. 1927. 196–216.

16 | Kiemelés az eredetiben, uo. 208.

17 | Uo. 216.

A külföldi kölcsönök beáramlása – még inkább a felhasználása – hamarosan aggodalommal töltötte el a Magyar Nemzeti Bank rangos tisztviselőit.

Az 1960-as években a gazdaságtörténeti előadásokon nevesíttelenül esett szó arról, hogy voltak olyan közgazdászok, akik rövid időn belül észrevették a kölcsönök felhasználása körüli veszélyeket. Levéltári források és a szakirodalom nyomán vált ismertté, hogy Imrédy Béla és Judik József¹⁸ már 1926 nyarán felhívta a figyelmet arra, „hogy amennyiben a külkereskedelmi mérleg hiánya változatlanul fennmarad, továbbá a hazai termelés és fogyasztás kialakult aránya nem változik meg, akkor az ország eladósodottsága a jövőben növekvő mértékű lehet”.¹⁹ Nevezettek nemcsak diagnózissal, hanem terápiás javaslattal is szolgáltak: „A kivezető útnak azt tekintették, hogy külföldi hitelfelvételek csak produktív célokra történjenek, továbbá a fizetési mérleget kölcsönök igénybevétele nélkül hozzák egyensúlyba. Javaslatuk megvalósításához szükségesnek tartották a textilipar fejlesztése útján az ilyen típusú import csökkentését, a kivitel növelését a mezőgazdaság exportképességének a javítása révén, az úgynevezett láthatatlan kivitel (a bankári szolgáltatások, a tranzitkereskedelem és mások) szélesítését”.²⁰ Az idézetből kiviláglik, hogy Magyarország törekény gazdasága egyfelől a tőkeimportra, másfelől a mezőgazdasági kivitelből származó bevételekre támaszkodhatott.

Judik József egyike volt azoknak a jeles értelmiségieknek, akik sikerrel pályáztak a Rockefeller-ösztöndíjra, így az 1930/31. tanévet az Amerikai Egyesült Államokban tölthette. Tanulmányútja során elsősorban a jegybankok, a bankügy, a pénz- és tőkepiacok, a mezőgazdasági hitelügyek és kapcsolódási pontjaik iránt érdeklődött, illetve „a valuta- és jegybankügy speciális problémáinak irodalmi feldolgozása” foglalkoztatta. Mint jelentésében írta: „Legnagyobb benyomást tette rám az Egyesült Államokban a tudománynak az élettal való szoros kapcsolata. Lehet, hogy az amerikai tudományos irodalom elméleti megalapozása általában nem jobb, mint az európaié, azonban érdeklődése sokkal nagyobb mértékben irányul aktuális, konkrét kérdések felé és azokat sokkal közvetlenebbül, reálisabban tudja megfogni. A tudománynak az élettal való szoros kapcsolata erősen érezhető az egyetemi oktatásban is...” Kifejezetten elismerően írt a különböző gazdaságkutató-intézetek tevékenységéről, amelyek eredeti anyaggyűjtésen alapuló tanulmányokat tesznek közzé, s nemcsak „a tudomány továbbfejlesztését segítik elő, hanem igen használható támpontokat szolgáltatnak a gyakorlati gazdaságpolitikusoknak is”. Követendő példát látott bennük.

Természetesen nem került el figyelmét a kormányt és a közvéleményt foglalkoztató tőzsdei események,²¹ a depresszió, a munkanélküliség és a mezőgazdaság súlyos helyzete sem.

A Columbia Egyetemen Prof. H. Parker Willis²² szemináriumán előadást tartott Magyarország világháború alatti és utáni megváltozott pénzügyi helyzetéről az 1920-as évek végéig terjedően.

18 | Botos János: *A Magyar Nemzeti Bank története*. II. Az önálló jegybank 1924–1948. PressCon, Bp. 1999. 52.

19 | Uo. 53.

20 | Uo.

21 | Judik József: Az amerikai tőzsdei spekuláció tanulságai. *Közgazdasági Szemle* 54. évf. 1930. 453–471.

22 | Henry Parker Willis (1863–1937) a bankügyek neves professzora volt 1917–1937 között.

Amerikai tanulmányútját követően érlelődött meg az egyetemi magántanári képesítés iránti szándéka, amely 1931/32 fordulóján elhatározássá vált, legalábbis erre lehet következtetni kérelmének mellékleteiből.²³ Bírálóinak, Balás Károly²⁴ és Navratil Ákos egyetemi professzoroknak kedvező véleményét követően a Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kara Dr. Judik Józsefet egyetemi magántanárrá²⁵ képesítette.

Fentebb érintett úti jelentésében már megemlítette, hogy tanulmányútjának utolsó hónapjaira „esett a bécsi Creditanstalt összeomlását követően megindult európai pénzügyi válság, amely Angliát és több más országot az aranyvaluta feladására” kényszerítette, és amely – mint utólag jól ismert – súlyosnak és hosszantartónak bizonyult.

A májusi osztrák banksőd után katasztrofális pénzügyi helyzet alakult ki 1931 nyarára a vesztes országokban. Így Magyarországon is drámai lépésekre kényszerült a kormányzat, 1931. július 14-i kezdettel háromnapos bankzárlatot rendeltek el; korlátozták a visszafizetéseket, majd ismét bevezették a korona stabilizálása után megszüntetett kötött devizagazdálkodást. Ez utóbbi révén a Magyar Nemzeti Bank szerepe igencsak felértékelődött, hiszen nemcsak a tágabb értelemben vett pénzügyek irányítása, hanem közvetve a külkereskedelem korlátok közé szorítására is lehetősége nyílt, jobban mondva rákényszerült. Importigény esetén a külföldi fizetési eszköz megvételéhez az MNB engedélyére volt szükség, illetve amennyiben a gazdálkodó szerv külföldi fizetési eszközre tett szert, azt köteles volt vásárlás céljából felajánlani az MNB-nek. A rendeletek tételes ismertetésére nincs elegendő tér, csupán egyetlen példa álljon itt a szigor érzékeltetésére: „A deviza- és valutakészletek beszolgáltatását a szeptember 18-án kelt 4.950/1931. M. E. számú rendelet rendelte el, amely előírja, hogy a Magyarországon lakó természetes személyek és az itt székhellyel bíró jogi személyek kötelesek szeptember 30-ig bezárólag bejelenteni a tulajdonukban levő külföldi fizetési eszközöket, amennyiben ezek 200 pengő értéket meghaladnak, továbbá külföldi pénzügyi értékekre szóló, külföldiekkel szemben fennálló követeléseiket és az 1931. július 14.-e után szerzett külföldi értékpapírjaikat, feltéve, hogy ezek 1000 pengő értéket meghaladnak.” A bejelentési kötelezettség alá tartozó külföldi fizetési eszközöket, értékpapírjaikat stb. „a Magyar Nemzeti Bank felhívására, pengőben nyújtandó ellenérték fejében a Bank rendelkezésére kell bocsátani”.²⁶ A folytatódó megszorítási lépések zárásaként 1931 decemberében kormányrendelet jelent meg, mely szerint egyéves időtartamra transzfermoratóriumot vezettek be, Magyarország

23 | Úti jelentése 1932 januárjában, önéletrajza pedig 1932 februárjában kelt; napi dátumot egyik gépirat sem tartalmaz.

24 | Balás Károly személyi adatai több helyütt pontatlanok; Balás Károly nem Magyarországon, hanem külföldön hunyt el (Balassagyarmat, 1877 – Fribourg [Svájc], 1953.) <https://www.nevpont.hu/palyakep/balas-karoly-daca4> (utolsó meglejtés: 2024. 02. 05.).

25 | Kivonat a Kar – 1932. június 21-én tartott – rendkívüli ülésének jegyzőkönyvéből, Bp. 1932. június 23. Judik József „A pénz és hitel elmélete és politikája” c. tárgykör egyetemi magántanára lett. Előadás-sorozatát egyfelől „A pénz- és jegybankügy”, másfelől „A hitel és bankügy” főrészekben belül tervezte. Minden valószínűség szerint oktatási feladatait is közmegelégedésre végezte, mert a Kar 1939. évi javaslata nyomán *egyetemi nyilvános rendkívüli tanári* címet nyert el (1940. ápr. 24.). *A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Almanachja fennállásának 305. tanévében az MCMXXXIX–MCMXL. tanévre*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Bp. 1940. 34.

26 | Judik József: A magyar devizagazdálkodás. *Külgügyi Szemle* 9. évf. 1932. 190–205. 193–194.

nem mondta fel a külföldi tartozásokat, de csaknem teljesen leállította a külföldre irányuló fizetéseket. Természetesen az adósoknak törleszteniük kellett, de a törlesztőrészek a Magyar Nemzeti Bankban vezetett zárolt számlákra kerültek. Nyilvánvaló, hogy a kényszerintézkedések bel- és külföldön egyaránt nyugtalanságot váltottak ki. Judik Józsefnek – az MNB rangos tisztségviselőjének – közleménye vélhetően inkább a külföld tájékoztatását szolgálta, ezért jelent meg a *Külügyi*, s nem a *Közgazdasági Szemlében*; módosított – német²⁷ és angol²⁸ nyelvű – változatai²⁹ ugyan csak e célból láttak napvilágot.³⁰

Intézkedések sora kellett ahhoz, hogy ne omoljon össze a magyar gazdaság; a behozatal csökkentő, egyszersmind a kivitelt ösztönző *felárrendszer*, az árucseré-forgalmi egyezmények, az újabb és újabb – törlesztést szabályozó – megállapodások révén és után lassan emelkedni kezdett az ipari termelés, illetve fokozatosan csökkentek a mezőgazdasági feleslegek. A javuló tendencia ellenére Judik József úgy látta, hogy a mezőgazdaságnak továbbra is szüksége van hitelekre, amelyeket produktív beruházásokra kell fordítani, s kívánatos lenne a mezőgazdasági hiteligenyek tervszerű³¹ irányítása.

A kezdődő, de távolról sem egyenletes konjunktúra fenntartása céljából több országban nemzetgazdasági terveket szőttek, amelyekben belül az iparfejlesztés részben a fegyverkezés jegyében történt. A földrajzi közelség kapcsán is említendő a négyéves lengyel iparosítási terv, amelyik 1936 tavaszán indult, de a programnak³² ismert okok folytán nem lehetett kifizetése.

Magyarországon az 1938 márciusában meghirdetett úgynevezett „győri program” nyomán a június 3-án törvényerőre emelt ötéves tervről³³ Judik József egy nappal korábban tartott előadást a Magyar Közgazdasági Társaság³⁴ közgyűlésén. A csaknem

27 | Josef Judik: Die Devisenbewirtschaftung in Ungarn. *Ungarisches Wirtschafts-Jahrbuch* VIII. évf. 1932. 310–322.

28 | Joseph Judik: Hungarian Rationing of Foreign Exchange. *Acta Juris Hungarici* 1. évf. 1932. 160–175.

29 | A módosításra és javításra lásd Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban MNL OL), Magyar Nemzeti Bank Közgazdasági, Tanulmányi és Statisztikai Osztály (Z 12), 129. csomó, 765. tétel.

30 | A pénzügyi és hitelválság irodalma idővel roppant méretűvé vált, vö. Berend T. Iván–Szuha Miklós: *i. m.* 235–239; Botos János: *i. m.* 113–204; Honvári János: *i. m.* 390–393; Kaposi Zoltán: *A 20. század gazdaságtörténete*. Dialóg Campus, Pécs 2004. 33–44, 107–114; Katz Veronika: Az 1931. évi bankzárlat háttere a rendelkezésre álló források tükrében. In: *A Magyar Nemzeti Bank szerepe a magyar gazdaságban – változó történelmi korszakokban*. Szerk. Halm Tamás. Közgazdasági Szemle Alapítvány, Bp. 2013. 21–26; Pogány Ágnes: Fiskális politika a két világháború között. In: *uó: A nagy háborútól a nagy válságig*. L'Harmattan, Bp. 2023. 71–176.

31 | Judik József: A mezőgazdasági hitel kérdéséhez. *Mezőgazdasági Közölny* XI. évf. 1938. 1–9. 5–6.

32 | Az E. Kwiatkowski (1888–1974) nevével fémjelzett „terv a hadiiparnak adott elsőbbséget, ezt követően pedig az ipari bázis szélesítését tűzte ki célul, különösen a vasút, a villamosítás és a gázszolgáltatás fejlesztését”. Norman Davis: *Lengyelország története*. Osiris, Bp. 2006. 747. Megjegyzendő, hogy Varga István nem említette a lengyel iparosítási tervet, azt azonban igen, hogy Lengyelország korábban a nemzeti jövedelem 5%-át, 1936-ban már 9%-át fordította fegyverkezési célokra. Varga István: A fegyverkezési világkonjunktúra. *Közgazdasági Szemle* LXI. évf. 1937. 512–517, ezen belül a lengyel vonatkozású adat: 513.

33 | 1938. évi XX. törvénycikk a honvédelem és a közgazdaság fejlesztéséről, egyes népjóléti beruházásokról s ezek költségeinek fedezéséről. *Magyar törvénytár. 1938 évi törvénycikkek*. Jegyzetekkel ellátta Degré Miklós, Várady-Brenner Alajos. Franklin-Társulat, Bp. 1939. 250–264.

34 | Judik József: Az ötéves terv közgazdasági és pénzügyi szempontjai. *Közgazdasági Szemle* LXII. évf. 1938. (A továbbiakban Judik: *Az ötéves terv*) 347–366.

egyező időpontok is közrejátszhattak abban, hogy bár a „milliárdos tervként” ugyan-csak ismert honvédelmi és beruházási program szülőatyja Imrédy Béla volt, korábbi helyettesét, Judik Józsefet közreműködőként³⁵ említi a történeti irodalom egy része annak ellenére, hogy Judik tiltakozott a vád ellen, s Baranyai Lipót személyében³⁶ autentikus mentő tanúja is volt.

Judik József 1938. évi előadását utólag „nagy formátumú”,³⁷ illetve „nagy ívű”³⁸ jelzőkkel illették, megjelenését követően azonban kritika is érte. A bíráló legfontosabb eleme az inflációs veszély³⁹ volt. Az egymilliárd pengős keret hatvan százalékat vagyoadóból, negyven százalékat pedig hitelekből – belső kölcsönökből – kívánták előteremteni. Előadásában Judik különös figyelmet fordított a bankok hitelkreáló tevékenységére, a pénzrontást azonban szociális szempontból sem tartotta kívánatosnak. Hangsúlyozta, „hogy az inflációs finanszírozás végeredményben a társadalomnak arra a rétegére, amely azt viseli, nagyobb terhet hárít, mint amennyi előnyt a közösség ezen az úton megszerez, mert az inflációnak nemcsak a beruházási programot kell finanszíroznia, hanem az inflációs nyereségeket is”. Napnál világosabban fogalmazott akkor, amikor kijelentette, „nem azért nem lehet inflációs módon finanszírozni a beruházási programot, mert a jegybank nem tud elég bankjegyet kibocsátani, hanem azért, mert ilyen finanszírozási mód nem engedhető meg”.⁴⁰ Államháztartási szempontból a kölcsönfelvétellel szemben az adóztatást⁴¹ részesítette előnyben.

A nevezetes program bizonyíthatóan foglalkoztatta a későbbiekben is, gépelt fogalmazványa szerint egy év múltán úgy látta, hogy az ötéves terv fontos szociális kérdések megoldására⁴² nem tért ki.

35 | Csépanyi Dezső: Népgazdaságunk hároméves tervének első éve. *Századok* 88. évf. 1954. 98–147. 103. Részben helyesbítő elemekkel: Ránki György: *Magyarország gazdasága az első 3 éves terv időszakában (1947–1949)*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1963. 36; Imrédy Béla *a vádlottak padján*. Szerk., a bevezető tanulmányokat írta, az időrendi táblázatot és a szereplő személyek adattárát összeállította Sipos Péter. Osiris–Budapest Főváros Levéltára, Bp. 1999. 12; Botos János: *i. m.* 211.

36 | Részlet Baranyai Lipót* tanú vallomásából: „Az ún. 5 éves terv az Imrédy személyes ügye volt, ebben a Nemzeti Banknak semmiféle szerepe nem volt. Imrédyvel ebben az ügyben kétszer tárgyaltunk, de ő készítette az egész tervet”. A Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának Igazoló Bizottsága [által kiadott] határozat. Budapest, 1945. dec. 15. Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban BFL), Pázmány Péter Tudományegyetemhez kiküldött budapesti igazolóbizottságok iratainak levéltári gyűjteménye 1945–1948. (XVII. 1658). *Baranyai Lipót a Magyar Nemzeti Bank vezérigazgatója, majd elnöke volt 1938–1943 között. Botos János: *i. m.* 215, 226, et passim.

37 | Botos János: *i. m.* 213.

38 | Kovács Tamás: Az MNB és a „győri program” finanszírozása. In: *A Magyar Nemzeti Bank szerepe a magyar gazdaságban – változó történelmi korszakokban*. Szerk. Halm Tamás. Közgazdasági Szemle Alapítvány, Bp. 2013. 27–41. 35.

39 | A győri programra és a háborús finanszírozásra lásd Botos János: *i. m.* 211–225; Honvári János: *i. m.* 402–405; Kovács Tamás: *i. m.* 31–41. A kritikai elemekre az említettekben belül: Botos János: *i. m.* 212–213; Kovács Tamás: *i. m.* 35–36. Megjegyzendő, hogy az ötéves terv elfogadása és alakulása megmozgatta a hazai közgazdász társadalmat, de a vélemények értékelésére, ütköztetésére – úgy tűnik – csak részben került sor.

40 | Mindkét idézet forrása Judik: *Az ötéves terv* 357.

41 | Uo. 364–365.

42 | „Az ötéves terv részletes ismertetése. Megoldásra váró problémák, amelyekre az ötéves terv nem terjed ki, vagy amelyeket csak mellékesen érint. Ezek között az állásnélküli intelligencia elhelyezése és az alsóbb mezőgazdasági rétegek megélhetésének javítása.” Dr. Judik József gazdaságtörténeti

Magyarországon még hadműveletek sem folytak akkor, amikor külügyminisztériumi körök már Németország vereségével számoltak; 1943 első felében ennek tudatában kerestek bizalmas partnereket a Magyar Nemzeti Bankban. Quandt Richárd vezérigazgató megbízásából Judik József igazgató lett az együttműködésre kész⁴³ kapcsolattartó. Természetesen Judik József a külügyminisztériumi megkereséstől függetlenül is érdeklődött az angolszász gazdasági s ezen belül a háború utáni pénzügy-politikai tervek iránt. Az úgynevezett Keynes-terv az angol, a White-terv⁴⁴ pedig az amerikai változatot tartalmazta, tegyük hozzá, komoly eltérésekkel. Judik a kis és adós államok közé tartozó Magyarország lehetőségeire és kötelezettségeire különös gondot fordított, s az sem meglepő, hogy helyenként hiányérzetei támadtak. Összefoglalásában többek között arra a következtetésre jutott, hogy „a két terv közül a kis országokra a Keynes-terv előnyösebb volna, mint a White-terv. Azonban a hatalmi viszonyok alapján az látszik valószínűbbnek, hogy az egyesített tervben inkább az amerikai, mint az angol elvek fognak érvényesülni”.⁴⁵ Ha csupán a megjelenési éveket néznénk, akkor három esztendőnek kellett volna eltelnie Judik József újabb, terjedelmes tanulmányának elkészültéig. Valójában ebben az időszakban is keményen dolgozott, miközben 1945-ben feljelentés nyomán méltatlanul valótlán vádakkal illették. 1944 őszén kitért a nyilasok megkeresése elől, ezért nyugdíjazták, ennek ellenére a háború után igazolási eljárások vártak rá; vesszőfutása⁴⁶ nem ért véget azzal, hogy mind a Magyar Nemzeti Bankban, mind a Pázmány Péter Tudományegyetemen „igazolt” minősítést kapott.

Szaktudását elsősorban a munkahelyén, másodsorban tanácsadóként a Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetőségében⁴⁷ hasznosították. Tekintettel arra, hogy küszöbön állt a hároméves gazdasági terv kidolgozása, a szociáldemokratáknak

és pénzügyi tanulmányai, újságcikkei: 1938–1940. (számozatlan) – ezen belül: Judik József: Magyar gazdasági problémák (1939., gépirat). MNL OL, Magyar Nemzeti Bank Közgazdasági, Tanulmányi és Statisztikai Osztály (Z 12), 922. tétel.

43 | „Dr. Judikkal a vázolt együttműködés folyamán ismételtelen beszélgettem politikai kérdésekről is. Egyetlen egyszer sem volt az a benyomásom, hogy a munka alapfeltételezésével – Németország vereségével – vagy érdemével nem értene egyet. Sőt a maga részéről mindent elkövetett, hogy a publikációk simán és gyorsan jelenjenek meg és hogy a munkatársak anyagi igényei messzemenően honoráltassanak.

Rá kívánok végül mutatni még arra is, hogy az akkori viszonyok mellett egyéni szempontból sem volt teljesen veszélytelen a dr. Judik által vállalt munka.” Részlet Szegedy Maszák Aladár tanúk előtti vallomásából, Budapest, 1945. szeptember hó. A Pázmány Péter Tudományegyetem igazolóbizottsági határozatából, vö. 36. jegyzet.

44 | Judik József: A Keynes- és White-terv. *Közgazdasági Szemle* LXVIII. évf. 1944. 1–27. Judik meglepően gyorsan foglalkozott a világ közgazdászait – pontosabban a közgazdászok világát – foglalkoztató tervekkel, ennek ellenére csaknem olyan csend övezi, mintha tanulmánya meg sem jelent volna.

45 | Uo. 24.

46 | Botos János: *i. m.* 357. Judik József 1945. április 16. – 1948. július 29. között több esetben kapott kihallgatási idézést a Magyar Államrendőrségtől; 1946. augusztus 30-i keltezéssel levelet az MNB-től „szolgálati jogviszonyának” megszüntetéséről, majd 1946. november 30-án miniszterelnöki értesítést arról, hogy állásába visszaveszik. Legalább két alkalommal házkutatás is történt lakásán. Mind ezekről *Prof. Dr. Pályi Gyula* úrtól, dr. Judik József nevelt fiától kaptam tájékoztatást; ez alkalommal is köszönet értük.

47 | *Dokumentumok a magyar hitelpolitika, pénzforgalom és bankrendszer történetéhez (1945–1949)*. Összeállította és a bevezetőt írta Tallós György. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1989. 427–431, 453.

ugyancsak szükségük volt pénz- és bankügyekben⁴⁸ kellő tapasztalattal rendelkező szakértőkre.

Judik József az előzmények ismeretében, valamint a pártok – a Magyar Kommunista Párt, majd az MSZDP – 1947 februárjában megjelent tervismertető füzetei után írta meg elemző és összehasonlító tanulmányát⁴⁹ a tervváltozatokról. Alapos tanulmányára az 1950-es évek közepén durva kritikát zúdított a Századokban közlített írás – egyébként szakmai körökben ismeretlen – szerzője úgy, hogy Judik tanulmányának oldalaszámait sem adta meg, miközben elferdítette⁵⁰ álláspontját. Egy emberöltőnyi időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a két párt álláspontja és Judik tanulmánya a valóságnak megfelelő gazdaságtörténeti értékelést⁵¹ nyerjen. A rendszerváltást követően pedig jeles közgazdász-akadémikus – éppen a hároméves tervről írt tanulmányát⁵² méltatva – emelte ki Judik József bátor és szakmailag alapos kritikáját. Szinte kapuzárás előtt jelent meg Judik József említett, terveket összehasonlító elemzése, ugyanis 1947-ben elindult a Magyar-Szovjet Közgazdasági Szemle,⁵³ a patinás Közgazdasági Szemle napja pedig hosszabb időre leáldozóban volt.

Az aktuális közgazdasági kérdéseket taglaló tanulmányok mellett Judik József rendkívül színvonalas, méltató megemlékezéséről is illik szót ejteni. A királygyűrűs

48 | Az MSZDP vezetősége 1946/1947 fordulóján szakértőként meghívta Káldor Miklós londoni egyetemi tanárt. Berend T. Iván: *Újjáépítés és a nagytőke elleni harc Magyarországon 1945–1948*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1962. 254. Megjegyzendő, hogy Káldor Miklós ugyancsak Navratil Ákos tanítványainak körébe tartozott. Hild Márta: *i. m.* XV.

49 | Judik József: A hároméves gazdasági terv. *Közgazdasági Szemle* LXX. évf. 1947. (A továbbiakban Judik: *A hároméves*) 1–49. (Különnyomatként is megjelent felzetlappal, így oldalszáma: 3–51).

50 | „A külföldi tőke részére – írja [Judik] – elsősorban a gazdaságfejlesztést eredményező lukratív beruházásokat kell fenntartanunk, a nyereséggel nem járó szociális beruházásokat pedig a magunk eszközéből kell megvalósítani.” Csépanyi Dezső: *i. m.* 103. Valójában Judik nem követelte a külföldi tőke bevonását, mint lehetőséggel számolt vele: „Nézetünk szerint a legcélszerűbb volna a gazdasági tervet két részre osztani: egy olyan részre, amely belföldi forrásokból megvalósítható és egy másikra, amely a külföldi tőke segítségét feltételezi”. Judik: *A hároméves* 43–44.

51 | „A két munkáspárt között nem volt elvi különbség a terv fő feladatait és jellegét illetően. A szociáldemokrata párt rövid időn belül kidolgozott saját tervjavaslata azonban fontos részletkérdésekben eltért a kommunistákétól. Elsősorban abban, hogy a kommunisták kevesebb beruházással nagyobb eredményeket terveztek. Különbség mutatkozott a mezőgazdasági beruházások esetében is: a szociáldemokraták gépek, tenyészállatok beszerzésére, öntözésre a másik pártnál jóval többet kívántak fordítani, míg a kommunisták kisebb kiegészítő mezőgazdasági beruházásokra (meliorizáció, állami birtokok fejlesztése, fásítás, tagosítás stb.) szántak jelentősebb összegeket. A szociáldemokrata javaslat alapján, úgynevezett B variánsként dolgozták ki a terv esetleges külföldi kölcsönre épülő változatát.” Pető Iván–Szakács Sándor: *A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945–1985*. I. Az újjáépítés és a tervutasításos irányítás időszaka 1945–1968. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1985. 84.

52 | Török Ádám idevágó két mondatát igencsak indokolt idézni: „Igaz, néhányan – mint például a ma már nem ismert *Judik József* – bátor és szakmailag alapos kritikával illették az első népgazdasági terveket, de szakmai hatásuk igen hamar elenyészett. Szamuely nem túloz azzal, hogy a közgazdasági kutatás hamarosan megszűnt Magyarországon”. Török Ádám: Szamuely László–Csaba László: *Rendszerváltás a közgazdaságtanban – közgazdaságtan a rendszerváltásban*. Bp. 1998. 185. o. (Könyvajánló). *Közgazdasági Szemle* XLV. évf. 1998. 778–784, az idézetre lásd: 780.

53 | Csató Katalin: *Indulások és újraindulások. Közgazdasági Szemle, új folyam, 1954. Közgazdasági Szemle* LI. évf. 2004. 987–997. 989–990.

doktorok baráti körében hajtott fejet Hegedüs Loránt emléke⁵⁴ előtt. Hibás lépését – a korona árfolyamának emelését – nem hallgatta el, de rámutatott arra, hogy az erőforrások szűkös volta, a szabályozatlan jogi feltételek ugyancsak szerepet játszottak az önerőből tervezett 1921. évi stabilizációs kísérlet kudarcában. Maradandónak bizonyult viszont az államháztartás egyensúlya érdekében bevezetett forgalmi adó; az infláció során felduzzadt pénzmennyiség csökkentését szolgáló vagyonsváltás pedig közel félmillió holdnyi területtel segítette⁵⁵ a földreformot.

A szakmai teljesítmény elismerése abban is megnyilvánult, hogy Judik József felkéréseket kapott emlékkönyvekbe szánt tanulmányok írására. A vásárlóerő válság alatti csökkenését⁵⁶ világ gazdasági összefüggésben vizsgálta 1932-ben, majd társszerzője⁵⁷ és társszerkesztője volt a mester, Navratil Ákos tiszteletére megjelent ünnepi kötetnek.

Nemcsak említésre méltó, hanem kiemelendő, hogy Judik József tekintélyes kéziratok hagyatéka mellett nyomdakész, társszerzős kötetének tördelt és javított korrektúráját⁵⁸ is őrizi a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. Nötel Rudolf, aki 1948-ban ösztöndíjasként legálisan távozott Magyarországról, magával vitte a mű egyik példányát, s az összefoglalását⁵⁹ megjelentette Svájcban, így a közös munka híre és hasznosíthatósága említést nyert egy szinte könyvméretű⁶⁰ amerikai tanulmányban.

Társszerzős kéziratként maradt az utókorra Judik József Szajáni Bélával írt tanulmánya, amelyik már a béke világának, a nemzetközi gazdasági együttműködésnek⁶¹ a reményében fogant.

54 | Judik József: Hegedüs Loránt, a közgazda. *Gazdasági Jog* 4. évf. 1943. (A továbbiakban Judik: *Hegedüs Loránt*) 321–332, illetve in: Szladits Károly–Judik József–Szabó Richárd: *Hegedüs Loránt emlékezete*. *Gazdasági Jog*, Bp. 1944. 8–19; Virág Rab: An Old-and-New Aspect for Interpreting the Course of Life of Loránt Hegedüs as an Economist. In: *Economic and Social Changes: Historical Facts, Analyses and Interpretations*. Ed. Zoltán Kaposi, Virág Rab. Working Group of Economic and Social History, Regional Committee of the Hungarian Academy of Sciences in Pécs, Pécs 2021. 16–22.

55 | Judik: *Hegedüs Loránt* 329–330.

56 | Judik József: Vevőerőcsökkenés és depresszió. In: *Emlékkönyv Kenéz Béla negyedszázados professzori munkásságának évfordulójára*. Szerk. Laky Dezső. Bp. 1932. 93–104.

57 | Judik József: A világgazdasági válság és a fizetési mérlegek. In: *Ünnepi dolgozatok Navratil Ákos születésének 60-ik és egyetemi tanári kinevezésének 30-ik évfordulója alkalmából*. Szerk. Kenéz Béla, Judik József, Varga István. Gergely R. Könyvkereskedés, Bp. 1935. 180–202.

58 | Dr. Judik József és Dr. Nötel Rudolf: Magyarországi dologi tőkeképződés 1937–1940. Magyar Nemzeti Bank 1948. 433. Mérete: 25x17 cm, 1 oldalon kettő 8-8 cm-es hasáb. MNL OL, Magyar Nemzeti Bank Közgazdasági, Tanulmányi és Statisztikai Osztály (Z 12), 150. csomó, 920. tétel.

59 | J. Judik – R. Nötel: Statistical Investigation of Capital Formation. *Swiss Journal of Economics and Statistics* 85. évf. 1949/2. 145–164. Nötel Rudolf (1912–2009) Genfben hunyt el 2009. december 1-én. *Genfi Magyar Értesítő* 2010/112. (márc. 1.). Prof. Dr. Dietmar Meyer szíves közlése.

60 | Alexander Eckstein: National Income and Capital Formation in Hungary, 1900–1950. *The Review of Income and Wealth* 5. évf. 1955/1. 152–223. 192.

61 | Dr. Judik József–Dr. Szajáni Béla: Nemzetközi gazdasági együttműködés a háború után [külső cím], MNL OL, Magyar Nemzeti Bank Közgazdasági, Tanulmányi és Statisztikai Osztály (Z 12), 157. csomó, 931. tétel, illetve belső cím: Dr. Judik József–Dr. Szajáni Béla: Bretton Woodsi értekezés és a háború utáni gazdasági helyzet alakulása 1943–1944. [gépiratok, gyenge minőségű papíron, 126 o.]. Levéltári tájékoztatóul lásd *A Magyar Nemzeti Bank és jogelődei repertórium 1851–1953*. Összeállította és a bevezetőt írta Kálniczkykéné Katz Veronika. MOL, Bp. 2009. (Magyar Országos Levéltár Segédletei 26.) 113.

Kitekintés

Judik József nevével nem csak a közgazdasági és a gazdaságtörténeti szakmunkákban találkozhat az olvasó, az irodalom csúcán álló költészet húrjain az irodalomtörténetbe is belekerült. Avatott kolozsvári szerzőt idézve, „Reményik Sándor érzelmi-alkotói életében oly kivételes szerephez jutott két asszony: Szócs Jenőné Szilágyi Piroska, illetve Judik Józsefné Imre Ilona”.⁶² Mindkét múzsa Budapestre költözött, de halálukig kapcsolatban maradtak a költővel. A művészet iránti rajongás, szülővárosuk szeretete s a történelmi megrázkódtatás – vallási különbségük ellenére is – összekötötte őket, mindhárman „kolozsvári születésűek, a nemzeti alapállású keresztény (keresztény) középosztály tagjai (Reményik evangélikus, Szilágyi Piroska római katolikus, Imre Ilonka református), akik fiatalon bizonyára családjukkal együtt súlyos traumaként élték meg az 1918 végi hatalomváltást”.⁶³ Okkal és joggal tételezhető fel, hogy az „imperium váltás” Judik Józsefet is így érintette. Reményik és Judik barátok voltak hallgató korukban, s maradtak azután is, hogy Ilonka Judik József felesége⁶⁴ lett.

Ismeretes, hogy egy időben Illyés Gyula az MNB alkalmazottja volt, az 1944. március 19-e után illegalitásba vonult költő „vidéki bujkálása alatt” is szükségesnek tartotta, hogy MNB-igazolással rendelkezzen, ezért – mint a későbbi mentő tanú elmondta – „Judik Józsefhez fordult, ki készségesen állott rendelkezésére”. Nem véletlen, hogy Illyés határozottan Judik és a vezetése alatt álló osztály mellett⁶⁵ foglalt állást.

Judik József távozott a kincses városból, de kolozsvári kapcsolatai értelemszerűen nem szakadtak meg, hiszen családja Kolozsváron élt továbbra is. Érthető, hogy a Budapesten sikeres pályájú, rangos bankárrá emelkedett Dr. Judik József a család büszkeségévé⁶⁶ vált. Egyik hűgát, a „régii kolozsvári polgárcsaládból származó Judik Máriát (1905–1976) budapesti banktisztviselői szolgálata után 1941-ben nevezték ki a Kolozsvári Egyetemi Könyvtárhoz”.⁶⁷ A „könyvtári segédtsízből”⁶⁸ tudós könyvtári vezetővé vált Judik Mária Kántor Lajos író keresztanyja⁶⁹ volt. Dr. Judik József – miként az a közreadott levelekből kitűnik – Reményik Sándor számára többnyire „Jóska”, ritkábban „Józi” maradt, s baráti kapcsolatuk Ilonka halálát követően (1935) sem szakadt meg.

62 | Kántor Lajos: Malomkövek közt – álmok szőnyegén (Az ismert és ismeretlen Reményik). *Kortárs* 44. évf. 2000/12. 77–84. 77.

63 | Uo. 78.

64 | A költői képzelet hármójukról közös, biblikus magasságba emelt képet alkotott: „Az egész kép fölé pedig oda lehet írni: »Boldogok, kiknek szívük tiszta, mert ők az Isten meglátják!«” (Hegyi beszéd, Máté: 5, 8.). Reményik Sándor levele Imre Ilonához. Pécs, 1927. jún. 29. In: Reményik Sándor: *Erdélyi március. Válogatott versek. Álmodsz-e róla? Kiadatlan versek és levélszemelvények*. Szerk. Imre László, Imre Mária, Sövényháziné Sándor Judit. Orpheusz, Bp. 1990. 536.

65 | Részlet Illyés Gyula vallomásából: „Ismerte jól a Bank Közgazdasági osztályának működését Judik vezetése alatt és ennek közismerten demokratikus, baloldali színezete volt”. Budapest, 1945. július 19. BFL, Magyar Nemzeti Bankhoz kiküldött budapesti igazolóbizottságok iratainak gyűjteménye (XVII. 1535), Ig. Biz. I. 60/1945-III.

66 | Kántor Lajos szíves közlése a 2012/2013. tanévi levélváltásunk idején.

67 | Judik Mária: Kolozsvár klasszicista-empire kapui. *Erdélyi Múzeum* 57. évf. 1995/1–2. 17–28. S. a. r., a bevezetőt, az 1–21. sz. lapalji jegyzetet írta és a bemutatott kapuk jegyzékét összeállította Murádin Jenő.

68 | Állami szolgálatának kezdete: 1941. V. 26. A Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium hatósága alá tartozó tudományos tisztviselők ... rangsora. Bp. 1944. 31.

69 | Kántor Lajos: *A kapu. Ház, utca, város (ország)*. Balassi–Polis, Bp.–Kvár 2004. 90.

1945-ben az igazolási eljárás alá vont személyeknek nyilatkozniuk kellett társadalmi szervezeti, egyesületi tagságukról, Judik József az Országos Kaszinó és a Rotary Clubok mellett az Erdélyi Férfiak Egyesületét, a Kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Baráti Körét és a Kolozsvári Református Gimnázium Baráti Körét nevezte meg.

Navratil Ákos, a mester és Judik József, a tanítvány Kolozsváron kezdődött kapcsolata a megaláztatások és mellőzések idején baráttá nemesedett, tragikus szívvroham okozta azt, hogy az elmúlás útján a mester követte tanítványát.

Judik József első közérdekű életrajza a *Ki kicsoda? Kortársak lexikona* című – hely és év nélküli [1937] – kiadványban jelent meg. Judik József önéletrajza csodával határos módon maradt meg egy iratcsomóban, ugyanis az 1956. évi belövést követő tűzvész szinte megsemmisítette az egyetemi levéltári forrásokat. Indokolt a becses forrás közreadása.

Melléklet

Curriculum vitae

1891. október 3-án Kolozsvárt születtem; szüleim Judik József ny. államvasúti főfelügyelő és etédi Herceg Róza. Az ág. ev. vallást követem; 1921. október hava óta nő vagyok, feleségem Imre Ilona.⁷⁰

Középiskolai tanulmányaimat a kolozsvári református főgimnáziumban és a német tannyelvű beszercei ágostai evangélikus főgimnáziumban, egyetemi tanulmányaimat a kolozsvári m. kir. Ferenc József tudományegyetemen folytattam le. 1914. május havában summa cum laude a jogtudományok, 1915. novemberében pedig sub auspiciis regis⁷¹ az államtudományok doktorává avattattam.

1914. szeptember havától 1918. március haváig, az imperium átvételéig, Kolozsvárt a bíróságánál működtem; előbb, mint kir. törvényszéki jegyző, utóbb, mint a kir. ítélőtáblához berendelt tanácsjegyző. Az imperium átvétele után egy ideig a kolozsvári „Ellenzék” című napilap⁷² munkatársa voltam, majd a kolozsvári Hirsch-féle szeszgyárban vállaltam állást. 1920. szeptemberében Budapestre jöve, a Magyar-Olasz Bank jogi osztályában nyertem alkalmaztatást. 1922. szeptemberében ezt az állásmat feladtam,⁷³ és ettől kezdve 1925. február haváig ügyvédi gyakorlatot folytattam.

1925. február hava óta a Magyar Nemzeti Bank tisztviselője vagyok. 1926. decemberében a bank főellenőrévé, 1928. decemberében pedig a Bank felügyelői⁷⁴ részére

70 | „Imre József, volt kolozsvári egyetemi orvostanár leánya” – Navratil Ákos széljegyzete.

71 | Kiténtetési doktori cím, röviden „királygyűrűs” doktor.

72 | Dualizmuskori napilap. *A magyar sajtó története*. II/2. 1867–1892. Szerk. Kosáry Domokos, Németh G. Béla. Akadémiai, Bp. 1985. 267–268, 294.

73 | Áthelyezése – munkakörének módosítása – miatt lépett ki, ügyét jogi útra terelte, és 1923-ban kártérítéssel nyert pert. BFL, Budapesti Központi Királyi Járásbíróság iratai, Peres és perenkívüli iratok (VII. 12. b.).

74 | Gyors emelkedést jelent a ranglétrán, az 1942. évi rangsor: tisztviselő, szerződéses tisztviselő*, statisztikai előadó, felülvizsgáló, ellenőr, főellenőr, felügyelő, igazgatóhelyettes, igazgató (Judik József 1942-ben). Az MNB Közgazdasági, Tanulmányi és Statisztikai Osztály alkalmazottai; *egyikük volt Illyés Gyula.

megállapított illetményekkel ügyésszé neveztettem ki. A Bank Közgazdasági, Tanulmányi és Statisztikai osztályának felállítása óta helyettese⁷⁵ vagyok az osztályt vezető dr. Imrédy Béla igazgatónak.

Egyetemi tanulmányaim befejezése után két nagyobb külföldi tanulmányutat tettem. Az 1916/17. tanévet egy állami ösztöndíj élvezetében Berlinben töltöttem, ahol a Frigyes Vilmos tudományegyetemen⁷⁶ és a Handelshochschule-n⁷⁷ közgazdasági tanulmányokat folytattam. Az 1930/31. tanévben, mint a Rockefeller Foundation fellowja egy 10 hónapos amerikai tanulmányutat tettem, majd Európába visszatérve másfél hónapot Londonban és más európai központokban⁷⁸ töltöttem.

Irodalmi munkásságom – ha az egyetemen folytatott szemináriumi munkálkodástól eltekintek – 1915-ben vette kezdetét. Ebben az évben készült első nyomtatásban megjelent dolgozatom: „A fizetőeszközök mennyisége és a drágaság” című⁷⁹ füzet. Irodalmi tevékenységem felsorolásánál ezt a tanulmányt csak a teljesség kedvéért említ meg, mert az abban kifejtett, kiforratlan elméleti álláspontot ma már nem osztom. A háború alatt két másik tanulmányom: „Knapp elmélete és a pénzérték problémája”⁸⁰ és „Inflation und Wechselkurse”⁸¹ jelent meg. A háború befejezése után életkörülményeim alakulása irodalmi munkásságom folytatását egészen 1925-ig, a Magyar Nemzeti Bank által történt alkalmaztatásomig, lehetetlenné tette. Összes többi közléseim az 1925–31. években készültek.

Bátor vagyok megjegyezni, hogy az 1925. óta megjelent közléseim irodalmi tevékenységemnek csak kisebb részét alkotják. Ugyanis a Magyar Nemzeti Bank Közgazdasági, Tanulmányi és Statisztikai osztályában hivatalos tevékenységemnek igen jelentékeny részét jelentések szerkesztése, intern célokra speciális memorandumok, tanulmányok készítése, valamint cikkek írása teszi ki. Miután azonban ezek a tanulmányok, jelentések és cikkek vagy egyáltalában nem tétettek közzé – ez történt a nagyobb terjedelmű tanulmányok esetében, – vagy pedig nevem megjelölése nélkül jelentek meg, ezeket ezen a helyen nem sorolhatom fel. A tanulmányok egy részének tárgyáról és természetéről tájékoztatást nyújthatnak a magyar Nemzeti Bank által kiadott „Havi Közlemények”⁸² valamint „A magyar értékpapírok jövedelmezősége”⁸³ és „Die ungarischen Aktiengesellschaften im Lichte der Pengöbilanzen”⁸⁴ című cikkeim,

75 | Dr. Judik József jogtanácsost az MNB Főtanácsa 1935. február 4-én nevezte ki igazgatóhelyettesé, s egyidejűleg megbízta a Közgazdasági ... etc. oszt. vezetésével. Magyar Nemzeti Bank Havi Közleményei IX. évf. 1935. 46.

76 | A mai Humboldt-Universität zu Berlin.

77 | Ma is fennálló felsőoktatási intézmény: Hochschule für Technik und Wirtschaft Berlin (HTW Berlin).

78 | Úti jelentése szerint Párizsban, Baselben, Berlinben, Prágában és Bécsben töltött még rövid időt. ELTE Lt., a PPTE Jog- és Államtudományi Kara Dékáni Hivatalának iratai, 7/c-7.

79 | Kvár 1916. 87. l. (A kolozsvári m. kir. Ferenc József Tudományegyetem Közgazdaságtani Szemináriumának tudományos dolgozatai 1. Kiadja Dr. Navratil Ákos egyetemi ny. r. tanár).

80 | *Közügazdasági Szemle* XLII. évf. 1918. 185–197.

81 | *Weltwirtschaftliches Archiv* 11. évf. 1917. 463–478. Az „Institut für Weltwirtschaft an der Universität Kiel” folyóirata 1913–2002 között. Az intézet mai neve: Institut für Weltwirtschaft Kiel, évnegyedes folyóiratuk pedig 2003-tól *Review of World Economics* néven folyamatos.

82 | Teljes sorozatát a Magyar Nemzeti Bank könyvtárában nézhettem át, ez alkalommal is köszönet érte.

83 | *Nemzeti Újság* 7. évf. 1925/160. (júl. 19.)

84 | *Pester Lloyd* 73. évf. 1926/125. (jún. 6.)

amely utóbbiak két intern célokra készült nagyobb statisztikai tanulmány végső konklúzióit tartalmazzák. Eredetileg a Bank intern céljaira készült „A külföldi kölcsönök tekintetében követendő politika problémái” című tanulmány is. A Bank megbízásából közzététel céljára írt cikkek legnagyobb része a magyar gazdasági helyzettel vagy annak egyes problémáival foglalkozik, és ezeket a cikkeket leginkább reprezentálja a „Financial Situation in Hungary” címen⁸⁵ New Yorkban tartott felolvasásom.

Választmányi tagja vagyok a Magyar Közgazdasági Társaságnak, tagja a Magyar Gazdaságkutató Intézet munkabizottságának, és rendes tagja a Magyar Statisztikai Társaságnak, az Országos Gazdaságstatisztikai és Konjunktúrakutató Bizottság fennállása alatt tagja voltam ennek a bizottságnak is.

Budapest, 1932. február hó.

Dr. Judik József
[gépirat, saját kezű aláírás]

From Cluj-Napoca to the Board of the Hungarian National Bank. The Career of Dr. József Judik (Cluj-Napoca, 1891 – Budapest, 1951)

Keywords: foreign loans and their use, currency policy, financial and credit crises, financial background of national economic plans

József Judik (1891–1951) was born in the Kingdom of Hungary, in Cluj-Napoca, where he completed his university studies. Since Cluj-Napoca became part of Romania, Dr. József Judik moved to Budapest in 1920. He worked as a bank clerk and later became a lawyer. He received Hungarian state scholarships to study in Berlin (1917/1918) and in the United States (1930/1931, Rockefeller Foundation). From 1925, he served as an official of the Hungarian National Bank, later becoming one of its directors and an honorary professor of „Monetary Theory and Credit Policy” (1940). He published numerous studies in prestigious professional journals (Közgazdasági Szemle, Külügyi Szemle, Gazdasági Jog, Ungarisches Wirtschaftsjahrbuch, etc.); his manuscript legacy is very significant. After World War II, he was demoted and politically persecuted.

85 | Az előadás szövege nem jelent meg, Navratil Ákos szerint „közzététele a magyar pénzügyi helyzetnek azóta bekövetkezett lényeges megváltozása következtében elmaradt. De megemlítem, hogy az érdemes tanulmány 5 részre oszlik. Az első rész Magyarországnak a pénzügyi újjáépítés előtti helyzetét, különösen a békeszerződés gazdasági következményeit, valamint a háború alatti és háború utáni pénzügyi viszonyokat ismerteti. A második rész a pénzügyi újjáépítés előzményeit és az újjáépítési terv kerestülvtelét tárgyalja. A harmadik rész a pénzügyi újjáépítés során megalkotott új valuta- és jegybankrendszerrel foglalkozik. A negyedik rész a magyar bankügy történeti kifejlődését és jelenlegi helyzetét ismerteti. Végül az ötödik rész a pénzügyi újjáépítés után megoldásra váró nagy gazdasági problémákat tárgyalja, részletesebben kitérve a beruházásokkal és a külföldi kölcsönökkel kapcsolatban felmerülő kérdésekre.

A magyar szaktudomány az amerikai közönség előtt sem vallott szégyent, mikor a szerző ezt a dolgozatát a Columbia-egyetemen felolvasta”. Dr. Navratil Ákos ny. r. egyetemi tanár bírálati jelentése Dr. Judik József magántanári képesítése tárgyában. Budapest, 1932. (gépirat). ELTE Lt., a PPTE Jog- és Államtudományi Kara Dékányi Hivatalának iratai, 7/c-7.